
Chandralokah

चन्द्रलोकः

Document Information

Text title : Chandralokah

File name : chandrAlokaH.itx

Category : misc, sahitya, appayya-dIkShita

Location : doc_z_misc_general

Author : Jayadevakavi

Transliterated by : Sira Athale

Proofread by : Sira Athale

Description/comments : Alankarashastra

Latest update : April 20, 2025

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

April 20, 2025

sanskritdocuments.org

చంద్రాలోకః

॥ శ్రీః ॥

౧. ప్రథమో మయూఖః । అథ వాగ్విచారః ।

శ్రీగణేశాయ నమః ।

ఉచ్చైరస్యతి మన్దతామరసతాం జాగ్రత్కలజైరవ-

ధ్వంసం హస్తయతే చ యా సుమనసాముల్లాసినీ మానసే ।

దుష్టోద్యన్మదనాశనార్చిరమలా లోకత్రయాదర్శికా

సా నేత్రత్రితయావ ఖణ్డపరశోర్వాగ్దేవతా దీవ్యతు ॥ ౧॥

హం హో చిన్మయచిత్తచన్ద్రమణయః సంవర్ధయధ్వం రసాన్-

రే రే వైస్వరిణి నిర్విచారకవితే మాన్మత్ప్రకాశీభవ ।

ఉల్లాసాయ విచారపీచినిచయాలజ్కారవారాన్నిధే-

శ్చంద్రాలోకమయం స్వయం వితనుతే పీయూషవర్షః కృతీ ॥ ౨॥

యుక్త్యాస్వాద్యలసద్ద్రవైకవసతిః సాహిత్యసారస్వత-

క్షీరామ్నోభిరగాధతాముపదధత్సేవ్యః సమాశ్రీయతామ్ ।

శ్రీరస్మాద్రుపదేశకౌశలమయం పీయూషమస్మాజ్జగ-

జ్ఞాగ్రద్భాసురపద్మకేశరశయఃశీతాంశురస్మాద్బుధాః ॥ ౩॥

తం పూర్వాచార్యసూర్యోక్తిజ్యోతిస్తోమోద్గమం స్తుమః ।

యం ప్రస్తాయ ప్రకాశంతే మధుణాస్త్రసరేణవః ॥ ౪॥

నాశక్కునీయమేతేషాం మతమేతేన దూష్యతే ।

కిం తు చక్షుర్మృగాక్షీణాం కజ్జలేనేవ భూష్యతే ॥ ౫॥

ప్రతిభైవ శ్రుతాభ్యాససహితా కవితాం ప్రతి ।

హేతుర్మృదమ్బుసమ్బద్ధా బీజమాలా లతామివ ॥ ౬॥

నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతిర్గుణభూషణా ।

సాలజ్కారరసానేకవృత్తిర్వాక్కావ్యనామభాక్ ॥ ౭॥

అజ్ఞీకరోతి యః కావ్యం శబ్దార్థావనలజ్కృతీ ।

అసౌ న మన్యతే కస్మాదనుష్ఠమనలం కృతీ ॥ ౮॥
 విభక్తుఃత్వత్తయే యోగః శాస్త్రీయః శబ్ద ఇష్యతే ।
 రూఢయాగికతన్మిత్రైః ప్రభేదైః స పునస్త్రీధా ॥ ౯॥
 అవ్యక్తయోగనిర్యోగయోగాభాసైస్త్రీధాఽదిమః ।
 తే చ వృషాదిభూవాదిమణ్డపాద్యా యథాక్రమమ్ ॥ ౧౦॥
 శుద్ధతన్మూలసమిఖన్వప్రభేదైర్యోగికస్త్రీధా ।
 తే చ భ్రాన్తిస్ఫురత్కాన్తికౌన్తేయాదిస్వరూపిణః ॥ ౧౧॥
 తన్మిత్రోఽన్యోన్యసామాన్యవిశేషపరివర్తనాత్ ।
 నీరధిః పఙ్కజం సౌధం సాగరో భూరుహః శశీ ॥ ౧౨॥
 క్షీరనీరధిరాకాశపఙ్కజం తేన సిద్ధ్యతి ।
 విభక్త్యన్తం పదం వాక్యం తదూఢ్యహోఽర్థసమాప్తితః ॥ ౧౩॥
 యుక్తార్థానాం తాం చ వినా ఖణ్డకావ్యం స ఇష్యతే ।
 వాక్యం చ ఖణ్డవాక్యం చ పదమేకమపి క్వచిత్ ॥ ౧౪॥
 ధూమవత్త్వాదితి యథా దేవేత్యామస్త్రణం యథా ।
 వాక్యాన్యేకార్థవిశ్రాన్తాన్యాహుర్వాక్యకదమ్బకమ్ ॥ ౧౫॥
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్వైకచతురః
 సుమిత్రా తదృక్ప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।
 అనేనాఽసావాద్యః సుకవిజయదేవేన రచితే
 చిరం చన్ద్రాలోకే సుఖయతు మయూఖః సుమనసః ॥ ౧౬॥
 ఇతి శ్రీజయదేవకవిరిచితే చన్ద్రాలోకాలక్ష్కారే వాగ్విచారో నామ ప్రథమో మయూఖః ।

౨. ద్వితీయో మయూఖః । అథ దోషాః ।

స్వాచ్చేతోవిశతా యేన సక్షతా రమణీయతా ।
 శబ్దేఽర్థే చ కృతోన్మేషం దోషముద్ఘోషయన్తి తమ్ ॥ ౧॥
 భవేచ్ఛృతికటుర్వర్ణః శ్రవణోద్వేజనే పటః ।
 సంవిధతే వ్యాకరణవిరుద్ధం చ్యుతసంస్కృతి ॥ ౨॥
 అప్రయుక్తం దైవతాదిశబ్దే పుంలింగతాదికమ్ ।
 అసమర్థం తు హన్త్యాదేః ప్రయోగో గమనాదిషు ॥ ౩॥
 స హన్తి హన్త కాన్తారే కాన్తః కుటిలకున్తలః ।
 నిహతార్థం లోహితాదౌ శోణితాదిప్రయోగతః ॥ ౪॥
 వ్యనక్త్యనుచితార్థం యత్ పదమాహుస్తదేవ తత్ ।

ఇయమద్భుతశాఖ్యగ్రకేలికౌతుకవాసరీ ॥ ౫॥
 నిరర్థకం తుహిత్యాది పూరణైకప్రయోజనమ్ ।
 ఆర్థే విదధదిత్యాదౌ దధదాద్యమవాచకమ్ ॥ ౬॥
 ధత్తే నభస్తలం భాస్వానరుణం తరుణైః కరైః ।
 ఏకాక్షరం వినా భూభ్రూక్షౌదికం ఖతలాదివత్ ॥ ౭॥
 అశ్లీలం త్రివిధం వ్రీడాజగుహ్సామజ్జలాత్మనా ।
 ఆహ్లాదసాధనం వాయుః కాంతానాశే భవేత్ కథమ్ ॥ ౮॥
 స్యాద్వ్యర్థమిహ సన్నిధిం నద్యాం యాన్తి పతత్రిణః ।
 స్యాదప్రతీతం శాస్త్రైకగమ్యం వీతానుమాదివత్ ॥ ౯॥
 శిథిలం శయనే లిల్యే మచ్చిత్రం తే శశిశ్రియి ।
 మస్తపిష్టకటీలోష్టగల్లాది గ్రామ్యముచ్యతే ॥ ౧౦॥
 నేయార్థం లక్షణాత్మస్తప్రసరాదమనోహరమ్ ।
 హిమాంశోర్హారధిక్కారజాగరే యామికాః కరాః ॥ ౧౧॥
 క్లిష్టమర్థో యదీయోర్ధశ్రేణిఃశ్రేణిమృచ్చతి ।
 హరిప్రియాపితృవధూప్రవాహప్రతిమం వచః ॥ ౧౨॥
 అవిమృష్టవిధేయాంశః సమాసపిహితే విధౌ ।
 విశన్తి విశిఖప్రాయాః కటాక్షాః కామినాం హృది ॥ ౧౩॥
 అపరాధీన ఇత్యాది విరుద్ధమతికృన్మతమ్ ।
 అన్యసంజతముత్తజహారశోభిపయోధరౌ ॥ ౧౪॥
 రసాద్యనుచితే వర్ణే ప్రతికూలాక్షరం విదుః ।
 న మామజ్గద జానాసి రావణం రణదారుణమ్ ॥ ౧౫॥
 యస్మిన్నుపహతో లుప్తో విసర్గ ఇహ తత్తథా ।
 కుసన్ధిః పటవాగచ్చ విసన్ధిర్నూపతీ ఇమౌ ॥ ౧౬॥
 హతవృత్తమనుక్తోపిచ్చన్తోదోషశ్చక్రాన్తి చేత్ ।
 విశాలలోచనే ! పశ్యామృరం తారాతరజ్జీతమ్ ॥ ౧౭॥
 న్యూనం త్వత్థగ్గసమ్భూతయశఃపుష్పం నభస్తటమ్ ।
 అధికం భవతః శత్రూన్ దశత్యసిలతాఫణీ ॥ ౧౮॥
 కథితం పునరుక్తా వాక్ శ్యామాబ్జశ్యామలోచనా ।
 వికృతం దూరవికృతైరైయరుః కుజ్జరాః పురమ్ ॥ ౧౯॥
 పతత్ప్రకర్షం హీనానుప్రాసాదిత్వే యథోత్తరమ్ ।
 గమ్భీరారమృదమోఖలిపాణిరేషః సమాగతః ॥ ౨౦॥

సమాప్తపునరాత్తం స్యాదేష పీయూషభాజనమ్ ।
 నేత్రానన్ధీ తుషారాంశురుదేత్యమ్బుధిబాన్ధవః ॥ ౨౧॥
 అర్ధాస్తరపదాపేక్షీక్రీడాన్మత్యేషు సస్మితమ్ ।
 మోఘారమ్భం స్తుమః శమ్భుమర్ధరమ్భారువిగ్రహమ్ ॥ ౨౨॥
 అభవన్మతయోగః స్యాన్న చేదభిమతోఽన్వయః ।
 యేన బద్ధోఽమ్బుధిర్యస్య రామస్యానుచరా వయమ్ ॥ ౨౩॥
 ద్విషాం సమ్పదమాచ్ఛిద్య యః శత్రూన్ సమపూరయత్ ।
 అస్థానస్థసమాసం న విద్వజ్జనమనోరమమ్ ॥ ౨౪॥
 మిథః పృథగ్వాక్యపదైః సజ్జీర్ణం యత్తదేవ తత్ ।
 వక్త్రేణ భ్రాజతే రాత్రిః కాంతా చన్ద్రేణ రాజతే ॥ ౨౫॥
 బ్రహ్మణ్ణం త్వద్యశేఃపూరగర్భితం భూమిభూషణ ।
 ఆకర్ణయ పయఃపూర్ణసువర్ణకలశాయతే ॥ ౨౬॥
 భగ్నప్రక్రమమారబ్ధశబ్దనిర్వాహహీనతా ।
 అక్రమః కృష్ట పూజ్యస్తే త్వామనారాధ్య దేవతాః ॥ ౨౭॥
 అమతార్థాన్తరం ముఖ్యేఽముఖ్యేనార్థే విరోధకృత్ ।
 త్యక్తహారమురః కృత్వాశోకేనాల్గితాఽఙ్గా ॥ ౨౮॥
 అపుష్టార్థో విశేష్యే చేన్న విశేషో విశేషణాత్ ।
 విశన్తి హృదయం కాంతాకటాక్షాః ఖజ్జనత్విషః ॥ ౨౯॥
 కష్టః స్పష్టావబోధార్థమక్షమో వాచ్యసన్నిభః ।
 వ్యాహతశ్చేద్విరోధః స్యాన్నిభః పూర్వాపరార్థయోః ॥ ౩౦॥
 సహస్రపత్రమిత్రం తే వక్త్రం కేనోపమీయతే ।
 కుతస్తత్రోపమా యత్ర పునరుక్తః సుధాకరః ॥ ౩౧॥
 దుష్కృమగ్రామ్యసన్దిగ్ధాస్త్రయో దోషాః క్రమాదమీ ।
 త్వదభిక్షః కృష్ట ! గచ్ఛేయం నరకం స్వర్గమేవ వా ॥ ౩౨॥
 ఏకం మే చుమ్బనం దేహి తవ దాస్యామి కశ్చుకమ్ ।
 బ్రూత కిం సేవ్యతాం చన్ద్రముఖీచన్ద్రకిరీటయోః ॥ ౩౩॥
 అనౌచిత్యం కీర్తిలతాం తరంగయతి యః సదా ।
 ప్రసిద్ధ్యా విద్యయా వాపి విరుద్ధం ద్వివిధం మతమ్ ॥ ౩౪॥
 న్యస్తేయం పశ్య కన్దర్పప్రతాపధవలద్యుతిః ।
 కేతకీ శేఖరే శమ్భోర్ధత్తే చన్ద్రకలాతులామ్ ॥ ౩౫॥
 సామాన్యపరివృత్తిః స్యాత్ కుణ్డలచ్ఛవివిగ్రహా ।

విశేషపరివృత్తిః స్యాద్వనితా మమ చేతసి || ౩౬ ||
 ద్వే స్తః సహచరాఽచారువిరుద్ధాన్యోన్యసంజ్ఞతీ |
 ధావజ్ఞాః సంతశ్చ తనయం స్వం పరశ్చ న జానతే || ౩౭ ||
 సరోజనేత్ర పుత్రస్య ముఖేన్దుమవలోకయ |
 పాలయిష్యతి తే గోత్రమసౌ నరపురస్తరః || ౩౮ ||
 పదే తదంశే వాక్యాంశే వాక్యే వాక్యకదమ్బకే |
 యథానుసారమభ్యాహేద్దోషాన్ శబ్దార్థసమ్భవాన్ || ౩౯ ||
 దోషమాపతితం స్వాన్తే ప్రసరంతం విశ్శృంఖలమ్ |
 నివారయతి యన్తేధా దోషాఙ్కశముశన్తి తమ్ || ౪౦ ||
 దోషే గుణత్వం తనుతే దోషత్వం వా నిరస్యతి |
 భవంతమథ వా దోషం నయత్యత్యాజ్యతామసౌ || ౪౧ ||
 ముఖం చన్ద్రశ్చియం ధత్తే శ్వేతశ్మశ్రుకరాఙ్కరైః |
 అత్ర హాన్యరసోద్దేశే గ్రామ్యత్వం గుణతాం గతమ్ || ౪౨ ||
 తవ దుగ్ధాబ్ధిసమ్భూతేః కథం జాతా కలఙ్కితా |
 కవీనాం సమయాద్విద్యావిరుద్ధోఽదోషతాం గతః || ౪౩ ||
 దధార గౌరీ హృదయే దేవం హిమకరాఙ్కితమ్ |
 అత్ర శ్లేషోదయాన్మైవ త్యాజ్యం హీతి నిరర్థకమ్ || ౪౪ ||
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్వేకచతురః
 సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ |
 ద్వితీయస్తేనాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే
 చిరం చన్ద్రాలోకే సుఖయతు మయాఖః సుమనసః || ౪౫ ||
 ఇతి శ్రీజయదేవకవివిరచితే చన్ద్రాలోకాలంకారే దోషనిరూపణో (దోషవిచారో) నామ
 ద్వితీయో మయాఖః |

3. తృతీయో మయాఖః | అథ లక్షణాని |

అల్పాక్షరా విచిత్రార్థఖ్యాతిరక్షరసంహతిః |
 ఉషాకాన్తేనానుగతః శూరః శౌరిరయం పునః || ౧ ||
 శోభా ఖ్యాతోఽపి యద్దోషో గుణకీర్త్యా నిషిధ్యతే |
 ముధా నిన్దన్తి సంసారం కంసారిర్యత్ర పూజ్యతే || ౨ ||
 అభిమానో విచారశ్చేదూహితార్థనిషేధకృత్ |
 ఇన్ద్రస్యది కథం తీవ్రః సూర్యో యది కథం నిశి || ౩ ||

హేతుస్యక్వా బహూన్ పక్షాన్ యుక్త్యైకస్యావధారణమ్ ।
 నేన్దర్నార్కైఃయమౌర్వాగ్నిః సాగరాదుత్థితో దహన్ ॥ ౪॥
 ప్రతిషేధః ప్రసిద్ధానాం కారణానామనాదరః ।
 న యుద్ధేన భ్రువోః సృష్టేనైవ వీరా నిపాతితాః ॥ ౫॥
 నిరుక్తం స్యాన్నిర్వచనం నామ్నః సత్యం తథాన్యతమ్ ।
 ఈదృశైశ్చరితై రాజన్ సత్యం దోషాకరో భవాన్ ॥ ౬॥
 స్యాన్నిధ్యాధ్యవసాయశ్చేదసతీ సాధ్యసాధనే ।
 చన్ద్రాంశుసూత్రగ్రథితాం నభఃపుష్పస్రజం వహ ॥ ౭॥
 సిద్ధిః ఖ్యాతేషు చేన్నామ కీర్త్యతే తుల్యతోక్తయే ।
 యువామేవేహ విఖ్యాతౌ త్వం బలైర్బలధిర్బలైః ॥ ౮॥
 యుక్తిర్విశేషసిద్ధిశ్చేద్యచిత్రార్థాన్తరాన్వయాత్ ।
 నవస్త్యం నీరదః కోఽపి స్వరైర్వర్షసి యన్ముహుః ॥ ౯॥
 కార్యం ఫలోపలమ్భశ్చేద్యావ్యపారాద్యస్తతోఽథ వా ।
 అసావుదేతి శీతాంశుర్మానచ్ఛేదాయ సుభ్రువామ్ ॥ ౧౦॥
 ఇత్యాది లక్షణం భూరి కావ్యస్యాహుర్మహర్షయః ।
 స్వర్ణభ్రాజష్టుభాలత్యప్రభృతీవ మహీభుజః ॥ ౧౧॥
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్యైకచతురః
 సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యగ్య పితరౌ ।
 తృతీయస్తేనాస్సౌ సుకవిజయదేవేన రచితే
 చిరం చన్ద్రాలోకే సుఖయతు మయాఖః సుమనసః ॥ ౧౨॥
 ఇతి శ్రీజయదేవకవిరచితే చన్ద్రాలోకాలంకారే లక్షణనిరూపణో నామ తృతీయో
 మయాఖః ।

౪. చతుర్థో మయాఖః । అథ గుణాః ।

శ్లేషో విఘటమానార్థఘటమానత్వవర్ణనమ్ ।
 స తు శాబ్దః సజాతీయైః శబ్దైర్బంధః సుఖావహః ॥ ౧॥
 ఉల్లసత్తనుతాం నీతేనస్తే పులకకణ్ఠకైః ।
 భీతయా మానవత్వైవ శ్రియాఽశ్లిష్టం హరిం స్తుమః ॥ ౨॥
 యస్మాదన్తఃస్థితః సర్వః స్వయమర్థోఽవభాసతే ।
 సలిలస్యేవ సూక్తస్య స ప్రసాద ఇతి స్మృతః ॥ ౩॥
 సమతాల్పసమాసత్వం వర్ణద్యైస్తుల్యతాఽథ వా ।

శ్యామలా కోమలా బాలా రమణం శరణం గతా ॥ ౪॥
 సమాధిరర్థమహిమా లసద్ధనరసాత్మనా ।
 స్యాదన్తర్విశతా యేన గాత్రమఙ్కురితం సతామ్ ॥ ౫॥
 మాధుర్యం పునరుక్తస్య వైచిత్ర్యం చారుతావహమ్ ।
 వయస్య పశ్య పశ్యాస్యాశ్చచ్ఛలం లోచనాశ్చలమ్ ॥ ౬॥
 ఓజః స్యాత్ప్రౌఢిరర్థస్య సజ్జీపో వాఽతిభూయసః ।
 రిపుం హత్వా యశః కృత్వా త్వదసిః కోశమావిశత్ ॥ ౭॥
 సౌకుమార్యమపారుష్యం పర్యాయపరివర్తనాత్ ।
 స కథాశేషతాం యాతః సమాలింగ్య మరుత్సఖమ్ ॥ ౮॥
 ఉదారతా తు వైదగ్ధ్యమగ్రామ్యత్వాత్ పృథజ్జుతా ।
 మానం ముఖ్యం ప్రియే కిశ్కేచ్ఛల్లోచనాన్తముదశ్చయ ॥ ౯॥
 శృంగార చ ప్రసాదే చ కాన్త్యర్థవ్యక్తిసజ్గహః ।
 అమీ దశ గుణాః కావ్యే పుంసి శౌర్యాదయో యథా ॥ ౧౦॥
 తిలకాద్యమివ స్త్రీణాం విదగ్ధహృదయజ్గమమ్ ।
 వ్యతిరిక్తమలఙ్కారం ప్రకృతేర్భూషణం గిరామ్ ॥ ౧౧॥
 విచిత్రలక్షణో న్యాసో నిర్వాహః ప్రౌఢిరౌచితీ ।
 శాస్త్రాన్తరరహస్యోక్తిః సజ్గహో దిక్ ప్రదర్శితా ॥ ౧౨॥
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్యైకచతురః
 సుమిత్రా తదభక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।
 తురీయస్తేనాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే (చతుర్థస్తేనాసౌ)
 చిరం చన్ద్రాలోకే సుఖయతు మయూఖః సుమనసః ॥ ౧౩॥
 ఇతి శ్రీజయదేవకవివిరచితే చన్ద్రాలోకాలఙ్కారే గుణనిరూపణో నామ చతుర్థో మయూఖః
 ।

౫. పశ్చాత్తమో మయూఖః । అథాలఙ్కారనిరుపణాఖ్యః ।

శబ్దార్థయోః ప్రసిద్ధ్యా వా కవేః ప్రౌఢివశేన వా ।
 హారాదివదలఙ్కారః సన్నివేశో మనోహరః ॥ ౧॥
 స్వరవ్యంజనసన్దోహవ్యూహో మన్దోహదోహదా ।
 గౌర్జగజ్జాగ్రదుత్సేకా ఛేకానుప్రాసభాసురా ॥ ౨॥
 ఆవృత్తవర్ణసమ్పూర్ణం వృత్త్యనుప్రాసవద్యచః ।
 అమన్దానన్దసన్దోహస్వచ్ఛన్దాస్పదమన్దిరమ్ ॥ ౩॥

లాటానుప్రాసభూర్భున్నాభిప్రాయా పునరుక్తతా ।
 యత్ర స్యాన్న పునః శత్రోర్గరితం తజ్జితం జితమ్ ॥ ౪॥
 శ్లోకస్యార్థే తదర్థే వా వర్ణావృత్తిర్యది ద్రువా ।
 తదా మతా మతిమతాం స్ఫుటానుప్రాసతా సతామ్ ॥ ౫॥
 ఉపమేయోపమానాదావర్థానుప్రాస ఇష్యతే ।
 చన్దనం ఖలు గోవిన్దచరణద్వన్దవన్దనమ్ ॥ ౬॥
 పునరుక్తప్రతీకాశం పునరుక్తార్థసన్నిభమ్ ।
 అంశుకాన్తం శశీ కుర్వన్నమృరాన్తముపైత్యసౌ ॥ ౭॥
 ఆవృత్తవర్ణస్తబకం స్తవకన్దాజ్కరం కవేః ।
 యమకం ప్రథమా ధుర్యమాధుర్యవచసో విదుః ॥ ౮॥
 కావ్యవితప్రవరైశ్చిత్రం ఖడ్గబన్ధాది లక్ష్యతే ।
 తేష్వాద్యముచ్యతే శ్లోకద్వయాసజ్జనరజ్జికా ॥ ౯॥
 కామినీవ భవత్థగ్ధలేఖా చారుకరాలికా ।
 కాశ్మీరసేకారక్రాజీ శత్రుకణ్ఠాన్తికాశ్రితా ॥ ౧౦॥
 ఉపమా యత్ర సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతి ద్వయోః ।
 హృదయే ఖేలతోరుచైస్తన్వజ్జీస్తనయోరివ ॥ ౧౧॥
 ఉపమానోపమేయత్వే యత్రైకస్యైవ జాగ్రతః ।
 ఇన్దరిన్దరివేత్వాదౌ భవేదేవమనన్వయః ॥ ౧౨॥
 పర్యాయేణ ద్వయోస్తచ్చేదుపమేయోపమా మతా ।
 ధర్మోఽర్థ ఇవ పూర్ణశ్రీరథో ధర్మ ఇవ త్వయి ॥ ౧౩॥
 విఖ్యాతస్యోపమానస్య యత్ర స్యాదుపమేయతా ।
 ఇన్దర్ముఖమివేత్వాదౌ స్యాత్ప్రతీపోపమా తదా ॥ ౧౪॥
 ఉపమానే తు లీలాదిపదాధ్యే లలితోపమా ।
 త్వన్నేత్రయుగలం ధత్తే లీలాం నీలామ్బుజన్మనోః ॥ ౧౫॥
 అనేకార్థస్య యుగ్మస్య సాదృశ్యం స్తబకోపమా ।
 శ్రితోఽస్మి చరణౌ విష్ణోర్భృజస్తామరసం యథా ॥ ౧౬॥
 స్యాత్సమ్పూర్ణోపమా యత్ర ద్వయోరపి విధేయతా ।
 పద్మానీవ వినిద్రాణి నేత్రాణ్యాసన్నహర్మ్యుఖే ॥ ౧౭॥
 యత్రోపమానచిత్రేణ సర్వథాప్యపరజ్యతే ।
 ఉపమేయమయీ భిత్తిస్తత్ర రూపకమిష్యతే ॥ ౧౮॥
 సమానధర్మయుక్సాధ్యారోపాత్సోపాధిరూపకమ్ ।

ఉత్పిక్తక్షితిభృల్లక్ష్యపక్షచేదపురన్దరః ॥ ౧౯॥
 పృథక్కథితసాదృశ్యం దృశ్యం సాదృశ్యరూపకమ్ ।
 ఉల్లసత్పృష్ఠాశాఖస్తే రాజతే భుజభూరుహః ॥ ౨౦॥
 స్యాదగ్గయష్టిరిత్యేవంవిధమాభాసరూపకమ్ ।
 ఆజయష్టిధనుర్వల్లిత్యాది రూపితరూపకమ్ ॥ ౨౧॥
 పరిణామోఽనయోర్యస్మిన్నభేదః పర్యవస్యతి ।
 కాస్తేన పృష్ఠా రహసి మానమేవోత్తరం దదౌ ॥ ౨౨॥
 బహుభిర్బహుధోల్లేఖాదేకస్యోల్లేఖితా మతా ।
 స్త్రీభిః కామః ప్రియైశ్చన్ద్రః కాలః శత్రుభిరైక్షి సః ॥ ౨౩॥
 అతథ్యమారోపయితుం తథ్యాపాస్తరపహ్నుతిః ।
 నాయం సుధాంశుః కిం తర్హి వ్యోమగజ్ఞాసరోరుహమ్ ॥ ౨౪॥
 పర్యస్తాపహ్నుతిర్యత్ర ధర్మమాత్రం నిషిధ్యతే ।
 నాయం సుధాంశుః కిం తర్హి సుధాంశుః ప్రేయసీముఖమ్ ॥ ౨౫॥
 భ్రాంతాపహ్నుతిరన్యస్య శఙ్కయాతథ్యనిర్ణయే । (శఙ్కాయాం భ్రాంతివారణే)
 శరీరే తపసోత్కమృం జ్వరః కిం న సఖి స్మరః ॥ ౨౬॥ (తాపం తనోతిసోత్కమృం)
 ఛేకాపహ్నుతిరన్యస్య శఙ్కయా తథ్యనిహ్నవే ।
 ప్రజల్పన్మత్పదే లగ్నః కాన్తః కిం నహి నూపురః ॥ ౨౭॥
 కైతవం వ్యజ్యమానత్వే వ్యాజాద్వ్యిర్నిహ్నతేః పదైః ।
 (కైతవాపహ్నుతిరన్యత్కం వ్యాజాద్వ్యిర్నిహ్నవే పదైః) ।
 నిర్వాన్తి స్మరనారావాః కాన్తాదృక్పాతకైతవాత్ ॥ ౨౮॥
 ఉత్ప్రేక్షోస్నీయతే యత్ర హేత్వాదిర్నిహ్నహ్నుతిం వినా ।
 త్వన్ముఖశ్రీకృతే నూనం పద్మైర్వైరాయతే శశి ॥ ౨౯॥
 ఇవాదికపదాభావే గూఢోత్ప్రేక్షాం ప్రచక్షతే ।
 యత్కిర్తిర్విభ్రమశ్రాన్తావివేశ స్వర్గనిమ్నగామ్ ॥ ౩౦॥ (త్వకీర్తిర్భ్రమణశ్రాన్తవివేశ)
 స్యాత్స్మృతిభ్రాన్తిసన్న్దేహాస్తదేవాలజ్కృతిత్రయమ్ ।
 పజ్కజం పశ్యతస్తస్యా ముఖం మే గాహతే మనః ॥ ౩౧॥
 ఆయం ప్రమత్తమధుపస్త్యన్ముఖం వేద పజ్కజమ్ ।
 పజ్కజం వా సుధాంశుర్వేత్వస్మాకం తు న నిర్ణయః ॥ ౩౨॥
 మీలితం బహుసాదృశ్యాద్భేదవచ్చేన్న న లక్ష్యతే ।
 రసో నాలక్షి లాక్షాయాశ్చరణే సహజారుణే ॥ ౩౩॥
 సామాన్యం యది సాదృశ్యాద్భేద ఏవ న లక్ష్యతే ।

పద్మాకరప్రవిష్టానాం ముఖం నాలక్షి సుభ్రువామ్ ॥ ౩౪॥
 హేతోః కుతోఽపి వైశిష్టయాత్సుర్ధిరుస్మీలితం మతమ్ ।
 లక్షితాన్యదితే చన్ద్రే పద్మాని చ ముఖాని చ ॥ ౩౫॥
 అనుమానం చ కార్యాదేః కారణాద్యవధారణమ్ ।
 అస్తి కిఞ్చిద్యదనయా మాం విలోక్య స్మితం మనాక్ ॥ ౩౬॥
 అర్థాపత్తిః స్వయం సిద్ధేత్పదార్థాన్తరవర్ణనమ్ ।
 స జితస్త్వన్ముఖేనేన్ద్రః కా వార్తా సరసీరుహామ్ ॥ ౩౭॥
 స్యాత్కావ్యలింగం వాగర్థో నూతనార్థసమర్పకః ।
 జితోఽసి మన్దకన్దర్ప మచ్ఛితేఽస్మి త్రిలోచనః ॥ ౩౮॥
 అలక్ష్మరః పరికరః సాభిప్రాయే విశేషణే ।
 సుధాంశుకలితోత్తంసస్తాపం హరతు వః శివః ॥ ౩౯॥
 సాభిప్రాయే విశేష్యే తు భవేత్పరికరాఙ్కరః ।
 చతుర్థాం పురుషార్థానాం దాతా దేవశ్చతుర్భుజః ॥ ౪౦॥
 అక్రమాతిశయోక్తిశ్చేద్ యుగపత్కార్యకారణే ।
 అలింగన్తి సమం దేవ జ్ఞానం శరాశ్చ పరాశ్చ తే ॥ ౪౧॥
 అత్యన్తాతిశయోక్తిస్తత్ప్రార్థాపర్యవ్యతిక్రమే ।
 అగ్రే మానో గతః పశ్చాదనునీతా ప్రియేణ సా ॥ ౪౨॥
 చపలాతిశయోక్తిస్తు కార్యే హేతుప్రసక్తిజే ।
 యామీతి ప్రియపృష్టాయా వలయోఽభవదూర్మికా ॥ ౪౩॥
 సమృద్ధాతిశయోక్తిః స్యాత్తదభావేఽపి తద్వచః ।
 పశ్య సౌధాగ్రసంసక్తం విభాతి విధుమణ్డలమ్ ॥ ౪౪॥
 భేదకాతిశయోక్తిశ్చేదేకస్యైవాన్యతోచ్యతే ।
 అహో అన్యైవ లావణ్యలీలా బాలాకుచస్థలే ॥ ౪౫॥
 రూపకాతిశయోక్తిశ్చేద్రూప్యం రూపకమధ్యగమ్ ।
 పశ్య నిలోత్పలద్వన్ద్వాన్నిఃసరన్తి శితాః శరాః ॥ ౪౬॥
 ప్రాథోక్తిస్తదశక్తస్య తచ్ఛక్తత్వావకల్పనమ్ ।
 కలిన్దజాతీరరుహాః శ్యామలాః సరలద్రుమాః ॥ ౪౭॥
 సమాభవనం యదీతం స్యాదిత్యూహోన్యప్రసిద్ధయే ।
 సిక్తం స్ఫటికకుమాభిన్దఃస్థితిశ్వేతీకృతైర్జలైః ॥ ౪౮॥
 మౌక్తికం చేల్లతాం సూతే తత్పుష్పైస్తే సమం యశః ।
 వాఙ్మృతాదధికప్రాప్తిరయత్నేన ప్రహర్షణమ్ ॥ ౪౯॥

దీపముద్ద్యోతయేద్యావత్తావదభ్యుదితో రవిః ।
 ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసమ్ప్రాప్తిస్తు విషాదనమ్ ॥ ౫౦॥
 దీపముద్ద్యోతయేద్యావత్తావన్నిర్వాణ ఏవ సః ।
 క్రియాదిభిరనేకస్య తుల్యతా తుల్యయోగితా ॥ ౫౧॥
 సజ్కుచన్తి సరోజాని ప్వైరిణీవదనాని చ ।
 ప్రాచీనాచలచూడాగ్రచుమ్పిబిమ్బే సుధాకరే ॥ ౫౨॥
 ప్రస్తుతాప్రస్తుతానాం చ తుల్యత్వే దీపకం మతమ్ ।
 మేధాం బుధః సుధామిన్దుర్బిభర్తి వసుధాం భవాన్ ॥ ౫౩॥
 ఆవృత్తే దీపకపదే భవేదావృత్తిదీపకమ్ ।
 దీప్త్యాన్నిర్భాతి భాతీన్దుః కాన్త్యా భాతి రవిస్త్విషా ॥ ౫౪॥
 వాక్యయోరర్థసామాన్యే ప్రతివస్తూపమా మతా ।
 తాపేన భ్రాజతే సూర్యః శూరశ్చాపేన రాజతే ॥ ౫౫॥
 చేద్విష్ణుప్రతిబిమ్బత్వం దృష్టాన్తన్ద్రలజ్కృతిః ।
 స్యాన్మల్లప్రతిమల్లత్వే సజ్గామోద్ధామహుజ్కృతిః ॥ ౫౬॥
 దృష్టాన్తశ్చేదభవన్మూర్తిస్తన్మృష్టా దైవదుర్లపిః ।
 జాతా చేత్పాక్ ప్రభా భానోస్తర్లి యాతా విభావరీ ॥ ౫౭॥
 వాక్యార్థయోః సదృశయోరైక్యారోపో నిదర్శనా ।
 యా దాతుః సౌమ్యతా సేయం సుధాంశోరకలజ్కృతా ॥ ౫౮॥
 వ్యతిరేకో విశేషశ్చేదుపమానోపమేయయోః ।
 తైలా ఇవోన్నతాః సన్తః కిం తు ప్రకృతికోమలాః ॥ ౫౯॥
 సహోక్తిఃసహభావశ్చేదాస్థితే జనరజ్జనః ।
 దిగన్తమగమద్యస్య కీర్తిః ప్రత్యర్థిభిః సహ ॥ ౬౦॥
 వినోక్తిశ్చేద్వినా కిణ్చిత్ప్రస్తుతం హీనముచ్యతే ।
 విద్యా హృద్యాపి సావద్యా వినా వినయసమ్పదమ్ ॥ ౬౧॥
 సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య చేత్ ।
 అయమైస్త్రిముఖం పశ్య రక్తశ్చుమ్పతి చన్ద్రమాః ॥ ౬౨॥
 ఖణ్డశ్లేషః పదానాం చేదేకైకం పృథగర్థతా ।
 ఉచ్చలద్భూరికీలాలుః శుశుభే వాహినిపతిః ॥ ౬౩॥
 భగ్గశ్లేషః పదస్తోమస్యైవ చేత్పృథగర్థతా ।
 అజరామరతా కస్య నాయోధ్యేవ పురీ ప్రియా ॥ ౬౪॥
 అర్థశ్లేషోఽర్థమాత్రస్య యద్యనేకార్థసంశ్రయః ।

కుటిలాః శ్యామలా దీర్ఘాః కటాక్షాః కున్తలాశ్చ తే ॥ ౬౫॥
 అప్రస్తుతప్రశంసా స్యాత్సా యత్ర ప్రస్తుతానుగా ।
 కార్యకారణసామాన్యవిశేషాదేరసౌ మతా ॥ ౬౬॥
 కమలైః కమలావాసైః కిం కిం నాసాది సున్దరమ్ ।
 అప్యముద్భదైః పరం పారం ప్రయాన్తి వ్యవసాయినః ॥ ౬౭॥
 భవేదర్థాన్తరన్యాసోఽనుషక్తార్థాన్తరాభిధా ।
 హనూమానభిమతరద్దుష్కరం కిం మహాత్మనామ్ ॥ ౬౮॥
 యస్మిన్విశేషసామాన్యవిశేషాః స వికస్వరః ।
 స న జిగ్యే మహాన్తో హి దుర్ధర్షాః శ్మౌధరా ఇవ ॥ ౬౯॥
 కార్యాద్యైః ప్రస్తుతైరుక్తే పర్యాయోక్తిం ప్రచక్షతే ।
 తృణాన్యజ్కురయామాస విపక్షన్యపనద్యసు ॥ ౭౦॥
 ఉక్తిర్వ్యజస్తుతిర్నిన్దాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిన్దయోః ।
 కస్తే వివేకో నయసి స్వర్గం పాతకినోఽపి యత్ ॥ ౭౧॥
 ఆక్షేపస్తు ప్రయుక్తస్య ప్రతిషేధో విచారణాత్ ।
 చన్ద్ర సన్దర్శయాత్మానమథవాప్తి ప్రియాముఖమ్ ॥ ౭౨॥
 గూఢాక్షేపో విధౌ వ్యక్తే నిషేధే చాస్ఫుటే సతి ।
 హర సీతాం సుఖం, కిం తు చిన్తయాన్తకథౌకనమ్ ॥ ౭౩॥
 విరోధోఽనుపపత్తిశ్చేద్గుణద్రవ్యక్రియాదిషు ।
 అమన్తచన్దనస్యన్తః స్వచ్ఛన్దం దన్తహీతి మామ్ ॥ ౭౪॥
 శ్లేషాదిభూర్విరోధశ్చేద్విరోధాభాసతా మతా ।
 అప్యన్ధకారిణాఽనేన జగదేతత్ప్రకాశ్యతే ॥ ౭౫॥
 అసమ్భవోఽర్థనిష్పత్తావసంభావ్యవ్యవర్తనమ్ ।
 కో వేద గోపశిశుకః శైలముత్పాటయిష్యతి ॥ ౭౬॥
 విభావనా వినాపి స్యాత్కారణం కార్యజన్మ చేత్ ।
 పశ్య లాక్షరసాసిక్తం రక్తం త్వచ్ఛరణద్వయమ్ ॥ ౭౭॥
 విశేషోక్తిరనుత్పత్తిః కార్యస్య సతి కారణే ।
 నమన్తమపి ధీమన్తం న లజ్జయతి కశ్చన ॥ ౭౮॥
 ఆఖ్యాతే భిన్నదేశత్వే కార్యహేత్వోరసజ్గతిః ।
 త్వదభ్యక్తానాం నమత్యజ్గం భజమేతి భవత్లమః ॥ ౭౯॥
 విషమం యద్యన్వాచిత్యాదనేకాన్వయకల్పనమ్ ।
 క్వాతితీవ్రవిషాః సర్వాః క్వాసౌ చన్దనభూరుహాః ॥ ౮౦॥

సమమౌచిత్యతోఽనేకవస్తుసమ్భన్ధవర్ణనమ్ ।
 అనురూపం కృతం సద్మ హరేణ కుచమణ్డలమ్ ॥ ౮౧॥
 విచిత్రం చేత్ప్రియత్నః స్యాద్విపరీతఫలప్రదః ।
 నమన్తి సన్తస్త్రోక్యాదపి లబ్ధం సమున్నతిమ్ ॥ ౮౨॥
 అధికం బోధ్యమాధారాదాధేయాధికవర్ణనమ్ ।
 యయా వ్యాప్తం జగత్తస్యాం వాచి మాన్తి న తే గుణాః ॥ ౮౩॥
 అన్యోన్యం నామ యత్ర స్యాదుపకారః పరస్పరమ్ ।
 త్రియామా శశినా భాతి శశి భాతి త్రియామయా ॥ ౮౪॥
 విశేషః ఖ్యాతమాధారం వినాప్యాధేయవర్ణనమ్ ।
 గతేఽపి సూర్యే దీపస్థాస్తమశ్చిన్దన్తి తత్కరాః ॥ ౮౫॥
 స్యాద్వ్యాఘాతోఽయథాకారి వస్త్యన్యక్రియముచ్యతే ।
 యైర్జగత్ప్రియతే హన్తి తైరేవ కుసుమాయుధః ॥ ౮౬॥
 గుమ్ఫః కారణమాలా స్యాద్యథాప్రాకృన్తకారజైః ।
 నయేన శ్రీః శ్రియా త్యాగస్త్యాగేన విపులం యశః ॥ ౮౭॥
 గృహీతముక్తరీత్యర్థశ్రేణీరేకావలీ మతా ।
 నేత్రే కర్ణాన్తవిశ్రాన్తే కర్ణౌ దోర్మూలదోలినౌ ॥ ౮౮॥
 దీపకైకావలీయోగాన్మాలాదీపకముచ్యతే ।
 స్మరేణ హృదయే తస్యాన్తేన త్వయి కృతా స్థితిః ॥ ౮౯॥
 సారో నామ పదోత్కర్షః సారతాయా యథోత్తరమ్ ।
 సారం సారస్వతం తత్ర కావ్యం తత్ర శివస్తవః ॥ ౯౦॥
 ఉదారసారశ్చేద్భాతి భిన్నోఽభిన్నతయా గుణః ।
 మధురం మధు పీయూషం తస్మాత్తస్మాత్కవేర్వచః ॥ ౯౧॥
 యథాసంఖ్యం ద్విధార్థాశ్చేత్క్రమాదేకైకమన్వితా ।
 శత్రుం మిత్రం ద్విషత్పక్షం జయ రజ్జాయ భజ్జాయ ॥ ౯౨॥
 పర్యాయశ్చేదనేకత్ర స్యాదేకస్య సమన్వయః ।
 పద్మం ముక్త్యా గతా చన్ద్రం కామినీవదనోపమా ॥ ౯౩॥
 పరివృత్తిర్వినిమయో న్యూనాభ్యధికయోర్మిథః ।
 జగ్రహైకం శరం ముక్త్యా కటాక్షాన్ శత్రుయోషితామ్ ॥ ౯౪॥
 పరిసంఖ్యా నిషిద్ధైకమన్యస్మిన్వస్తుయన్త్రణమ్ ।
 స్నేహాక్షయః ప్రదీపేషు స్వాన్తేషు న నతభ్రువామ్ ॥ ౯౫॥
 వికల్పస్తుల్యబలయోర్విరోధశ్చాతురీయుతః ।

కాన్తాచిత్రేఽధరే వాపి కురు త్వం వీతరాగితామ్ ॥ ౯౬ ॥
 భూయసామేకసమృద్ధభాజాం గుమ్భః సముచ్చయః ।
 నశ్యన్తి పశ్చాత్పశ్యన్తి భ్రశ్యన్తి చ తవ ద్విషః ॥ ౯౭ ॥
 సమాధిః కార్యసౌకర్యం కారణాన్తరసన్నిధేః ।
 ఉత్కణ్ఠితాం చ కలయన్ జగమాన్తం చ భానుమాన్ ॥ ౯౮ ॥
 ప్రత్యనీకం బలవతః శత్రోః పక్షే పరాక్రమః ।
 జైత్రనేత్రానుగౌ కర్ణాపుత్పలాభ్యామధఃకృతౌ ॥ ౯౯ ॥
 ప్రతీపముపమానస్య హీనత్వముపమేయతః ।
 దృష్టం చేద్వదనం తస్యాః కిం పద్మేన కిమిన్దనా ॥ ౧౦౦ ॥
 ఉల్లాసోన్యమహిమ్నా చేద్దోషో హ్యన్యత్ర వర్ణ్యతే ।
 తదభాగ్యం ధన్యైవ యన్నాశ్రయతి సజ్జనమ్ ॥ ౧౦౧ ॥
 తద్గుణఃస్వగుణత్యాగాదన్యతః స్వగుణోదయః ।
 పద్మరాగారుణం నాసామాక్తికం తేఽధరాశ్రితమ్ ॥ ౧౦౨ ॥
 పునః స్వగుణసమ్ప్రాప్తిర్విజ్ఞేయా పూర్వరూపతా ।
 హరకణ్ఠాంశులిప్తోఽపి శేషస్త్యద్యశసా సితః ॥ ౧౦౩ ॥
 యద్వస్తునోఽన్యథారూపం తథా స్యాత్పూర్వరూపతా ।
 దీపే నిర్వాపితే హ్యసీత్కాఞ్చిరత్నైరహర్మహః ॥ ౧౦౪ ॥
 సజ్గతాన్యగుణానజ్ఞీకారమాహురతద్గుణమ్ ।
 విశన్నపి రవేర్మధ్యం శీత ఏవ సదా శశీ ॥ ౧౦౫ ॥
 ప్రాక్సిద్ధస్వగుణోత్కర్షోఽనుగుణః పరసన్నిధేః ।
 కర్ణోత్పలాని దధతే కటాక్షైరపి నీలతామ్ ॥ ౧౦౬ ॥
 అవజ్ఞా వర్ణ్యతే వస్తు గుణదోషాక్షమం యది ।
 మ్లాయన్తి యది పద్మాని కా హానిరమృతద్యుతేః ॥ ౧౦౭ ॥
 ప్రశ్నోత్తరం క్రమేణోక్తౌ స్యాతముత్తరముత్తరమ్ ।
 యత్రాఽసౌ వేతసీ పాన్థ తత్రాసౌ సుతరా సరిత్ ॥ ౧౦౮ ॥
 పిహితం పరవృత్తాన్తజ్ఞాతురన్యస్య చేష్టితమ్ ।
 ప్రియే గృహగతే ప్రాతః కాన్తా తల్పమకల్పయత్ ॥ ౧౦౯ ॥
 వ్యాజోక్తిః శక్యమానస్య ఛద్మనా వస్తుగోపనమ్ ।
 సఖి పశ్య గృహరామపరాగైరస్మి ధూసరా ॥ ౧౧౦ ॥
 వక్రోక్తిః శ్లేషకాకుభ్యాం వాచ్యార్థాన్తరకల్పనమ్ ।
 ముఞ్చ మానం దినం ప్రాప్తం మన్ద నన్దీ హరాన్తికే ॥ ౧౧౧ ॥

స్వభావోక్తిః స్వభావస్య జాత్యాదిషు చ వర్ణనమ్ ।
 కురజైరుత్తరఙ్గాక్షి స్తబ్ధకర్తైరుదీక్ష్యతే ॥ ౧౧౨॥
 భావికం భూతభావస్థసాక్షాద్ధర్మనవర్ణనమ్ ।
 అలం విలోకయాద్యాపి యుధ్యన్తేఽత్ర సురాసురాః ॥ ౧౧౩॥
 దేశాత్మవిప్రకృష్టస్య దర్శనం భావికచ్ఛవిః ।
 త్వం వసన్ హృదయే తస్యాః సాక్షాత్పశ్యేషురీక్ష్యసే ॥ ౧౧౪॥
 ఉదాత్తమృద్ధిశ్చరితం శ్లాఘ్యం చాన్యోపలక్షణమ్ ।
 సానౌ యస్యాభవద్యుద్ధం తద్ధూర్జటికిరీటినోః ॥ ౧౧౫॥
 అత్యుక్తిరదృఢతాతథ్యశౌర్యోదార్యాదివర్ణనమ్ ।
 త్వయి దాతరి రాజేన్ద్ర యాచకాః కల్పశాఖినః ॥ ౧౧౬॥
 రసభావతదాభాసభావశాన్తినిబన్ధనాః ।
 రసవత్ప్రేయఃఉర్జస్విత్సమాహితమయాభిధాః ॥ ౧౧౭॥
 భావానాముదయః సన్నిః శబలత్వమితి త్రయః ।
 అలఙ్కారానిమాన్సప్త కేచిదాహుర్మనీషిణః ॥ ౧౧౮॥
 శుద్ధిరేకప్రధానత్వం తథా సంస్కృష్టిసంకరౌ ।
 ఏతేషామేవ విన్యాసాన్నాలఙ్కారాన్తరాణ్యమి ॥ ౧౧౯॥
 సర్వేషాం చ ప్రతిద్వంద్వప్రతిచ్ఛన్ధభిదాభృతామ్ ।
 ఉపాధిః క్వచిదుద్భిన్నః స్యాదన్యత్రాపి సమ్భవాత్ ॥ ౧౨౦॥
 మాలా పరమ్పరా వైషాం భూయసామనుకూలకే ।
 మనుష్యే భవతః క్వాపి హ్యలఙ్కారాఙ్గతాం గతే ॥ ౧౨౧॥
 శబ్దే పదార్థే వాక్యార్థే వాక్యార్థస్థైర్యే తథా ।
 ఏతే భవన్తి విన్యాసాః స్వభావాతిశయాత్మకాః ॥ ౧౨౨॥
 కస్యాప్యతిశయస్యోక్తేరిత్యన్వర్థవిచారణాత్ ।
 ప్రాయేణామి హ్యలఙ్కారా భిన్నా నాతిశయోక్తితః ॥ ౧౨౩॥
 అలఙ్కారప్రధానేషు దధానేష్వపి సామ్యతామ్ ॥
 వైలక్షణ్యం ప్రతివ్యక్తి ప్రతిభాతి ముఖేష్యవ ॥ ౧౨౪॥
 అలఙ్కారేషు తథ్యేషు యద్యన్యాస్థా మనీషిణామ్ ॥
 తదర్యాచీనభేదేషు నామ్నాం నామ్నాయ ఇష్యతామ్ ॥ ౧౨౫॥
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్యైకచతురః
 సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।
 చతుర్థః సైకోఽయం సుకవిజయదేవేన రచితే

చిరం చన్ద్రాలోకే సుఖయతు మయూఖః సుమనసః ॥ ౧౨౬ ॥

ఇతి శ్రీజయదేవకవివరిచితే చన్ద్రాలోకాలక్ష్మారేలక్ష్మారనిరుపణాఖ్యః పంచమో
మయూఖః ।

౬. షష్ఠో మయూఖః । అథ రసతీతివృత్తివిచారః ।

ఆలమృనోద్ధీపనాత్మా విభావః కారణం ద్విధా ।
కార్యోఽనుభావో భావశ్చ సహాయో వ్యభిచార్యపి ॥ ౧ ॥
గలద్యేద్యాన్తరోద్భేదం హృదయేష్వజడాత్మనామ్ ॥
మిలన్మలయజాలేప ఇవాహ్లాదం వికాసయన్ ॥ ౨ ॥
కావ్యే నాట్యే చ కార్యే చ విభావాద్వైర్విభావితః ॥
ఆస్వాద్యమానైకతనః స్థాయీభావో రసః స్మృతః ॥ ౩ ॥
రత్యాఖ్యస్థాయీభావాత్మా వల్లభాదివిభావితః ॥
ఆలన్యేర్వాజగుప్సాభ్యో వినా సజ్జాంరిభిర్యతః ॥ ౪ ॥
అనుభావైః కటాక్షాద్వైర్మూలాదాద్వైర్యథాక్రమమ్ ।
సమ్భాగో విప్రలమ్భశ్చ శృంగారో ద్వివిధో మతః ॥ ౫ ॥
హాసస్థాయీ రసో హాస్యో విభావాద్వైర్యథాక్రమమ్ ।
వైరూప్యపుల్లగణ్డత్వావహితాద్వైః సమన్వితః ॥ ౬ ॥
అభీష్టవిప్రయోగాశ్రుపాతగ్లాన్యాదిభిః క్రమాత్ ।
విభావాద్వైర్యతః శోకస్థాయీ స్యాత్ కరుణో రసః ॥ ౭ ॥
క్రోధస్థాయీ రసో రౌద్రో విభావాద్వైః సమన్వితః ।
మాత్సర్యహస్తనిషేషసమ్మోహాద్వైర్యథాక్రమమ్ ॥ ౮ ॥
ఉత్సాహాఖ్యస్థాయీభావః ప్రభావాదివిభావభూః ।
వీరోఽనుభావైః స్థైర్యాద్వైర్భావైర్గర్వాదిభిర్యతః ॥ ౯ ॥
వ్యాఘ్రాదిభిర్విభావైస్తు వేపితాద్యనుభావభృత్ ।
భావైర్మోహాదిభిర్యక్తో భయస్థాయీ భయానకః ॥ ౧౦ ॥
స్థాయీ జగుప్సా బీభత్సో విభావాద్వైర్యథాక్రమమ్ ।
అనిష్టేక్షణనిష్ఠీవమోహాద్యాః సమృతాః క్రమాత్ ॥ ౧౧ ॥
అద్భుతో విస్మయస్థాయీ మాయాదికవిభావభూః ।
రోమాఞ్చాద్యనుభావోఽయం స్తమ్భాదివ్యభిచారికః ॥ ౧౨ ॥
నిర్వేదస్థాయికః శాన్తః సత్సజ్జాదివిభావభూః ।
క్షమాదికానుభావోఽయం స్తమ్భాదివ్యభిచారికః ॥ ౧౩ ॥

రతిర్దేవాదివిషయా సన్ని చ వ్యభిచారిణః ।
 వేద్యమానా నిగద్యన్తే భావాః సాహిత్యవేదిభిః ॥ ౧౪॥
 నిర్వేదగ్లానిశఙ్కాఖ్యాస్తథాసూయామదశ్రమాః ।
 ఆలస్యం చైవ దైన్యం చ చింతా మోహాః స్మృతిర్భృతిః ॥ ౧౫॥
 ప్రీడా చపలతా హర్ష ఆవేగో జడతా తథా ।
 గర్వో విషాద ఔతుస్కం నిద్రాపస్మార ఏవ చ ॥ ౧౬॥
 సుప్తం ప్రబోధోఽమర్షశ్చాప్యవహితమథోగ్రతా ।
 మతిరావ్యధిస్తథోన్మాదస్తథా మరణమేవ చ ॥ ౧౭॥
 త్రాసశ్చైవ వితర్కశ్చ విజ్ఞేయా వ్యభిచారిణః ।
 త్రయస్త్రింశదిమే భావాః సమాఖ్యాతాస్తు నామతః ॥ ౧౮॥
 సర్వసాధారణప్రేమప్రశ్రయాదిస్వరూపయా ।
 అనౌచిత్యా రసాభాసా భావాభాసాశ్చ కీర్తితాః ॥ ౧౯॥
 భావస్య శాన్తిరుదయః సన్నిః శబలతా తథా ।
 కావ్యస్య కాఞ్చనస్యేవ కుఙ్కుమం కాన్తిసమ్పదే ॥ ౨౦॥
 ఆ తుర్యమా సప్తమం చ యథేష్టైరష్టమాదిభిః ।
 సమాసః స్యాత్పదైర్న స్యాత్సమాసః సర్వథాపి చ ॥ ౨౧॥
 పాఞ్చాలికీ చ లాటీయా గౌడియా చ యథారసమ్ ।
 వైదర్భీ చ యథాసంఖ్యం చతస్రో రీతయః స్మృతాః ॥ ౨౨॥
 మధురాయాం సమాక్రాంతా వర్గస్థాః పఞ్చమైర్నిజైః ।
 లకారశ్చ లసంయుక్తో హ్రస్వవ్యవహితౌ రణౌ ॥ ౨౩॥
 రేఫాక్రాంతా వర్గ్యయణాష్టవర్గాత్పఞ్చమాదృతే ।
 కపాక్రాంతస్తవర్గః స్యాత్ప్రౌఢాయాం చ కమూర్ధతా ॥ ౨౪॥
 సర్వైరూర్ధ్వైః సకారస్య సర్వై రేఫస్య సర్వథా ।
 రహోర్ద్వేధా తు సంయోగః పరుషాయాం శషౌ స్వతః ॥ ౨౫॥
 లకారోఽన్యైరసంయుక్తో లఘవో ఘమథా రసౌ ।
 లలితాయాం తథా శేషా భద్రాయామితివృత్తయః ॥ ౨౬॥
 అఙ్గభిజ్ఞోల్లసల్లిలా తరుణీ స్మరతోరణమ్ ।
 తర్కకర్కశపూర్ణోక్తిప్రాప్తోత్కటధియాం వృథా ॥ ౨౭॥
 వీప్సోత్సర్పన్ముఖాగ్రార్ధ్యం బర్హీ జప్రో కృశస్తృషమ్ ।
 లలనా రభసం ధత్తే ఘనాబోపే మహీయసి ॥ ౨౮॥
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్వేకచతురః

సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।

మయూఖస్తేబాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే

చిరం చన్ద్రాలోకే మహతి ఋతుసంఖ్యః సుఖయతు ॥ ౨౯ ॥

ఇతి శ్రీజయదేవకవివిరచితే చన్ద్రాలోకాలంకారే రసతీతివృత్తివిచారో నామ షష్ఠో మయూఖః
|

౭. సప్తమో మయూఖః । అథ ధ్వనినిరూపణః ।

వృత్తిభేదైస్త్రిభిరుక్తై స్తోతోభిరివ జాహ్నువీ ।

భారతీ భాతి గమ్భీరా కుటిలా సరలా క్వచిత్ ॥ ౧ ॥

సామ్ముఖ్యం విదధానాయాః స్ఫుటమర్థాంతరే గిరః ॥

కటాక్ష ఇవ లీలాశ్యా వ్యాపారో వ్యజ్ఞానాత్మకః ॥ ౨ ॥

అవివక్షితవాచ్యస్య ద్వౌ భేదౌ వాచ్యమేవ చేత్ ।

అర్థాంతరే సజ్క్రమితమత్యంతం వా తిరస్కృతమ్ ॥ ౩ ॥

ద్వౌ వివక్షితవాచ్యస్య లక్ష్యాలక్ష్యక్రమాత్మకౌ ।

చత్వారింశద్వ్యుక్తైకేన భేదాః షట్ చానయోః క్రమాత్ ॥ ౪ ॥

త్రిధా శబ్దార్థతద్యుగ్మశక్తిజన్మా స్ఫుటక్రమాత్ ।

రసభావతదాభాసప్రముఖస్తస్ఫుటక్రమాత్ ॥ ౫ ॥

వస్త్యలంకారయోర్వ్యక్తేర్భేదౌ ద్వౌ శబ్దశక్తిజౌ ।

అర్థశక్తిసముత్థస్య భేదౌ ద్వాదశ తద్యథా ॥ ౬ ॥

చత్వారో వస్త్యలంకారమలంకారస్తు వస్తు యత్ ।

అలంకారమలంకారో వస్తు వస్తు వ్యవక్తి తత్ ॥ ౭ ॥

వక్తుః కవినిబద్ధస్య కవేర్వా ప్రౌఢినిర్మితః ।

స్వసిద్ధో వా వ్యజ్ఞాకోఽర్థశ్చత్వారిన్త్రైగుణాస్తతః ॥ ౮ ॥

శబ్దార్థోభయభూరేకః స చ వాక్యైకసంశ్రయః ।

పదైకదేశే రచనావర్ణవాక్యపదేష్యపి ॥ ౯ ॥

ప్రబంధే చేతి షోఢాఽసౌ రసాద్యాఖ్యోఽస్ఫుటక్రమః ।

ఏషు సప్తదశస్వేకం పరిత్యజ్యాస్ఫుటక్రమమ్ ॥ ౧౦ ॥

యే షోడశాద్యా ద్విగుణాస్తే స్యుర్వాక్యపదాశ్రయాత్ ।

ప్రబంధేఽపి ద్వాదశ స్యురర్థశక్తిభువో భిదః ॥ ౧౧ ॥

ద్వాత్రింశద్ ద్వాదశైకః షట్ సర్వసజ్క్రలితధ్వనేః ।

భేదాః స్యురేకపఞ్చాశత్ సమిఖ్నాస్తు సహస్రశః ॥ ౧౨ ॥

వక్త్రస్యాతం బోధయితుం వ్యక్త్యం వక్తరభీషితమ్ ॥
 స్వాఙ్కరితమతద్రూపం స్వయముల్లసితం గిరః ॥ ౧౩॥
 కశ్చిత్ సాధారణః కశ్చిదామస్త్ర్య ప్రతిబోధితః ।
 కశ్చిత్తటస్థః కశ్చిచ్ఛ బోధితప్రతిబోధితః ॥ ౧౪॥
 ఇత్యేవం బోధ్యవైచిత్ర్యాద్యవక్త్రస్యాతం చతుర్విధమ్ ।
 ఉపేక్షానిహ్నవాభ్యాం చ ద్విధా స్వాఙ్కరితం మతమ్ ॥ ౧౫॥
 భూతాదికాలభేదేన నిహ్నవః స్యాదనేకథా ।
 అనేనాపి ప్రభేదేన వ్యక్తివల్లీ విజృంభితే ॥ ౧౬॥
 నానాప్రభేదా నియతా క్వచిత్ ప్రకరణాదినా ।
 అర్థైరేకమన్యం యం వక్తి తద్వాచ్యవ్యక్త్యమిష్యతే ॥ ౧౭॥
 మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్యైకచతురః
 సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।
 మయూఖస్తేనాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే
 చిరం చన్ద్రాలోకే మహతి మునిసంఖ్యః సుఖయతు ॥ ౧౮॥
 ఇతి శ్రీజయదేవకవివిరచితే చన్ద్రాలోకాలఙ్కారే ధ్వనినిరూపణో నామ సప్తమో మయూఖః
 ।

౮. అష్టమో మయూఖః । అథ గుణీభూతవ్యక్త్యనిరూపణః ।

యదవ్యక్త్యమానం మనసస్తైమిత్యాయ స నో ధ్వనిః ।
 అన్యథా తు గుణీభూతవ్యక్త్యమాపతితం త్రిధా ॥ ౧॥
 వ్యక్త ఏవ కచిదవ్యక్త్యః కచిదర్థస్వభావతః ।
 క్వచిచ్ఛారుతరస్యాగ్రే స విముఞ్చతి చారుతామ్ ॥ ౨॥
 అగూఢం కలయేదర్థాన్తరసంక్రమితాదికమ్ ।
 విస్మృతః కిమపాన్నాథ స త్వయా కుమ్భసమ్భవః ॥ ౩॥
 అపరస్య రసాదేశేచ్ఛదజ్గమన్యద్రసాదికమ్ ।
 హా హా ! మత్కుచకాశ్మిరలిప్తం భిన్నమురః శరైః ॥ ౪॥
 తథా వాచ్యస్య సిద్ధ్యజ్గం నౌరర్థో వారిధేర్యథా ।
 సంశ్రిత్య తరణిం ధీరాస్తరన్తి వ్యాధివారిధీన్ ॥ ౫॥
 అస్ఫుటం స్తనయోరత్ర కోకసాదృశ్యవన్మతమ్ ।
 కుఙ్కుమాక్తం స్తనద్వన్ద్యం మానసం మమ గాహతే ॥ ౬॥
 సన్నిగ్ధం యది సన్దేహో దైర్ఘ్యాద్యుత్పలయోరివ ।

సమ్పూప్తే నయనే తస్యాః శ్రవణోత్తంసభూమికామ్ ॥ ౭॥

తుల్యప్రాధాన్యమిన్ద్రత్వమివ వాచ్యేన సామ్యభృత్ ।

కాస్తే త్వదాననరుచా మ్లానిమేతి సరోరుహమ్ ॥ ౮॥

అసున్దరం యది వ్యక్త్యం స్యాద్వాచ్యాదమనోహరమ్ ।

సరస్యామీలదమ్భాజై చక్రః కాన్తాం విలోకతే ॥ ౯॥

కాకున్థం ప్రణతోఽమ్భోధిరద్య మాద్యతు రావణః ।

ఇత్యష్టధా గుణీభూతవ్యక్త్యమగ్గీకృతం బుధైః ॥ ౧౦॥

మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్వైకచతురః

సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।

మయాఖస్తేనాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే

చిరం చన్ద్రాలోకే మహతి వసుసంక్లయః సుమనసః ॥ ౧౧॥

ఇతి శ్రీజయదేవకవివిరచితే చన్ద్రాలోకాలంకారే గుణీభూతవ్యక్త్యనిరూపణో నామాష్టమో మయాఖః ।

౯. నవమో మయాఖః । అథ లక్షణానిరూపణః ।

ముఖ్యార్థస్యావివక్షాయాం పూర్వార్వాచీ చ రూఢితః ।

ప్రయోజనాచ్చ సమృద్ధం వదన్తి లక్షణా మతా ॥ ౧॥

లక్షణీయస్వశబ్దస్య మీలనామీలనాద్విధా ।

లక్షణా సా త్రిధా సిద్ధసాధ్యసాధ్యాన్గభేదతః ॥ ౨॥

స్ఫుటాస్ఫుటప్రభేదేన ప్రయోజనమపి ద్విధా ।

విదుః స్ఫుటం తటస్థత్వాదర్థగత్వాద్విధా బుధాః ॥ ౩॥

అస్ఫుటం చార్థనిష్ఠత్వాత్తటస్థత్వాదపి ద్విధా ।

లక్ష్మ్యలక్షకనిష్ఠత్వాదర్థసంస్థమపి ద్విధా ॥ ౪॥

లక్షకస్థం స్ఫుటం యత్ర సౌ విచక్షణలక్షణా ।

అస్ఫుటత్వం తటస్థత్వం లక్ష్మ్యస్థత్వమముష్య చ ॥ ౫॥

అన్యస్త్రిస ఇతి వ్యక్తై శక్తితః సౌ చతుర్విధా ।

ఇన్దరేవైష తద్వక్త్రముత్కర్షో లక్ష్మ్యతే ముఖే ॥ ౬॥

ప్రదీపం వర్ధయేత్తత్ర తటస్థం మగ్గిలోదయః ।

పటోఽయం దగ్ధ ఇత్యాదౌ స్ఫుటం నాస్తి ప్రయోజనమ్ ॥ ౭॥

అమృతం సూక్తమిత్యాదౌ లక్ష్మ్యస్థమతిహృద్యతా ।

ఆభిముఖ్యాత్ సన్నిధానాత్తథాఽఽకారప్రతీతితః ॥ ౮॥

కార్యకారణభావాత్సా వాచ్యవాచకభావతః । (కార్యకారణభావాచ్చ)
ఇత్యేవమాదేః సమృద్ధాత్ కిణ్వాన్యస్మాచ్చతుష్టయాత్ ॥ ౯॥
సాదృశ్యాత్ సమవాయాత్ సావైపరీత్యాత్ క్రియాన్వయాత్ । (స్వాద్వైపరీత్యాత్)
సారోపాధ్యవసానాఖ్యే గౌణశుద్ధేపుథక్ పుథక్ ॥ ౧౦॥ (గౌణశుద్ధేఽష్టథా పుథక్)

గౌణం సారోపముద్దిష్టమిన్దుర్ముఖమితీదృశమ్ ।
గౌణం సాధ్యవసానం స్యాదిన్దురేవేదమీదృశమ్ ॥ ౧౧॥
శుద్ధం సారోపముద్దిష్టమాయుర్భుతమితీదృశమ్ ।
శుద్ధం సాధ్యవసానం స్యాదాయురేవేదమీదృశమ్ ॥ ౧౨॥
ఉపాదానార్పణద్వారే ద్వే చాన్యే ఇతి షడ్విధా ।
కున్తా విశన్తి గగ్గాయాం ఘోషో నివసతీతి చ ॥ ౧౩॥
లక్ష్యలక్షకవైశిష్ట్యవైశిష్ట్యాద్వివిధా పునః ।
సరసం కావ్యమమృతం విద్యా స్థిరతరం ధనమ్ ॥ ౧౪॥
తథా సహేతురతథాభేదభిన్నా చ కుత్రచిత్ ।
సాన్తర్యేణైష కన్తర్వః సా చ మూర్తిమతీ రతిః ॥ ౧౫॥
శబ్దే పదార్థే వాక్యార్థే సజ్ఞాయాం కారకే తథా ।
లిక్ష్ణే చేయమలక్ష్కారాజ్కరబీజతయా స్థితా ॥ ౧౬॥
మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్వైకచతురః
సుమిత్రా తదృక్ప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।
మయూఖస్తేనాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే
చిరం చన్ద్రాలోకే మహతి నవసజ్ఞః సుఖయతు ॥ ౧౭॥

ఇతి శ్రీజయదేవకవిచిరచితే చన్ద్రాలోకాలక్ష్కారే లక్షణానిరూపణో నామ నవమో
మయాఖః ।

౧౦. దశమో మయాఖః । అభిధానిరూపణః ।

ధర్మం కఞ్చిత్ పురస్కృత్య ప్రాయః శబ్దః ప్రవర్తతే ।
యథార్థం స్పష్టమాచష్టే శబ్దస్తామభిధాం విదుః ॥ ౧॥
జాత్యా గుణేన క్రియయా వస్తుయోగేన సంజ్ఞయా ।
నిర్దేశేన తథా ప్రాహుః షడ్విధామభిధాం బుధః ॥ ౨॥ (నిర్దేశేన చ మన్యన్తే)
గౌర్నీలః పాచకో దణ్డీ డిత్థః కంస ఇతి క్రమాత్ । (గౌః శుక్లః)
కం సంహినస్తి కంసారిర్నరం చ కం సమాశ్రితమ్ ॥ ౩॥ (కథం హినస్తీతి)

న యోగాదేరాయతనం న సజ్జేతనికేతనమ్ ।
వృత్త్యా నిర్దేశశబ్దోఽయం ముఖ్యయా స్వాభిధేయయా ॥ ౪॥
పీయూషవర్షప్రభవం చన్ద్రాలోకమనోహరమ్ ।
సుధానిధానమాసాద్య శ్రేయధ్వం విబుధా ముదమ్ ॥ ౫॥
జయన్తి యాజ్ఞకశ్రీమన్మహాదేవాఙ్గజన్మనః ॥
సూక్తిపీయూషవర్షస్య జయదేవకవేర్గిరః ॥ ౬॥
మహాదేవః సత్రప్రముఖమఖవిద్వైకచతురః
సుమిత్రా తద్భక్తిప్రణిహితమతిర్యస్య పితరౌ ।
మయూఖస్తేనాసౌ సుకవిజయదేవేన రచితే
చిరం చన్ద్రాలోకే మహతి దశసంఖ్యః సుఖయతు ॥ ౭॥
ఇతి శ్రీజయదేవకవివిరచితే చన్ద్రాలోకాలంకారేఽభిధానిరూపణో నామ దశమో మయూఖః
॥ ౧౦॥
సమాప్తోఽయం చన్ద్రాలోకః ।

Encoded and proofread by Sira Athale

——
Chandralokah

pdf was typeset on April 20, 2025

——

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

